

Michael Seewald: Változó dogma. A hittételek fejlődése

Pannonhalmi Főapátság Közhasznú Alapítvány, Pannonhalma, 2024.
(ford. Török Csaba)

Mit tesz a hívó közösség, amikor diszkontinuitást, a folytonosság hiányát érzékeli az egyház jelen állapota és a múlt között? Michael Seewald könyve szerint erre a kérdésre ad választ a dogmafejlődés elmélete.

Kiindulópontja, hogy a dogma fejlődése legitimációs magyarázat arra a feszültségre, amely akkor merül fel, ha tudatosul, az egyház azt, amit ma kötelező érvénnyel tanít, nem tanította mindig így, ugyanebben a formában. Milyen viszonyban áll a régi és az új? Hogyan lett a korábbiból a jelen? A történelem esetlegességének mi ebben a szerepe, illetve van-e egyáltalán?

Ezekből a kérdésekből is látszik, hogy a könyv olyan témát tárgyal, amely különösen a felvilágosodás és a 19. század óta foglalkoztatja a katolikus teológiát: a hit igazsága milyen viszonyban van a történelemmel? Bevonódik-e a történelem kontingenciájába a keresztény hit igazsága? Seewald erre a kérdésre elsősorban nem szisztematikus választ ad: célja inkább az, hogy az egyház teljes történetét áttekintve mutassa be a tanfejlődés különböző elméleteit.

A bevezető első fejezet után a második fejezet a fogalomtörténettel foglalkozik: a dogma jelenlegi fogalma hogyan jelenik meg a katolikus teológiai diskurzusban az újkorban, válaszul a protestáns dogmatörténetre.

A harmadik fejezet arra mutat rá, hogy a fejlődés már ott van magában az újszövetségi *Szentírás* szövegében és a kánon kialakulásában.

A negyedik fejezet a patrisztikus kor egyes képviselőit vizsgálja meg, közöttük alaposan foglalkozik Lérins-i Vincével. (Őt a magyar fordítás a korábbi hagyománytól eltérően

Lerinóinak nevezi.) Az ötödik fejezet a középkori skolasztika egyes kiemelkedő képviselőit veszi sorra (Szent Anzelm, Szentviktori Hugó, Szent Tamás). A hatodik és hetedik fejezet a modern megközelítéseket tárgyalja: a tübingeni iskola képviselőit (Johann Adam Möhler, Johann Sebastian von Drey), aztán természetesen kitér John Henry Newmanre (jegyezzük meg, ennek a könyvnek nem ő a pozitív hőse), megvizsgálja az újskolasztika megközelítését és a modernizmust. A hetedik fejezet reflektál arra, hogy Mária testi mennybevételenek ünnepélyes kihirdetése 1950-ben hogyan indította újra a dogmafejlődésre való katolikus reflexiót. Itt három teológussal foglalkozik részletesebben, ezek Karl Rahner, Joseph Ratzinger és Walter Kasper.

Végül az utolsó fejezet az, ami rövid, szisztematikus áttekintés igényével íródott: rendkívül hasznos, ahogyan a szerző összegzi a dogma szó különböző használatát, továbbá itt osztályozza a dogmafejlődés korábban tárgyalt különböző elméleteit.

A szerző, Michael Seewald, a münsteri egyetem tanára a dogmatika- és dogmatörténet katedráján olyan híres elődök utóda, mint Karl Rahner és Joseph Ratzinger. Az általa kínált áttekintés rendkívül figyelemre méltó: a dogma fejlődésének összes, általa fontosnak ítélt elméletét áttekinti, és imponáló, milyen éleslátóan, érthetően foglalja össze és elemzi ezeket.

A dogmafejlődés kérdésének többféle megközelítése lehetséges – más kiindulópontú, szisztematikus tárgyalásra minták pl. Alszeghy Zoltán vagy Luis F. Ladaria magyarul is megjelent könyvei. Seewald művének nagy erőssége, hogy összetett kérdéseket és nem könnyű szerzőket biztos kézzel és kiváló pedagógiával kezel, továbbá a teológiatörténet bámulatos ismeretéről tesz tanúbizonyságot. Unikum a könyv abban is – és nem csak Magyarországon –, hogy a dogmafejlődést az egész egyháztörténetre vetítve vizsgálja.

Mindezen kiválóságának is köszönhető, hogy a német eredetűn túl megjelent már angolul és olaszul is.

A könyv határozott történeti iránya, amelyet, hogy érény, felvet kérdéseket is, főként a szisztematikus megközelítés szempontjából.

Némiképp Seewaldra is áll ugyanis a mondas, melyet többször alkalmaz a könyv során: hogy mit találunk, attól függ, mit keresünk (178). Vagyis a szerzőt és a keresést magát befolyásolja saját kiindulópontja, ti. hogy ő mit gondol a kinyilatkoztatásról és annak megismeréséről: van-e tartalma? Kijelentésekbe foglalható-e? Seewald szerint a dogmafejlődés nem valami eleve adottnak a történeti kibontása, jobb megértése és kifejtése – hanem folytonosság és diszkontinuitás együttese. A dogmafejlődésnek nincs mozdulatlan kiindulópontja, írja, még Jézus Krisztus személyében sem (74). Sőt, Seewald szerint a Paraklétoz teológiájának kidolgozása János evangéliumában lényegében csak válasz a folytonosság biztosítására Jézus és a korai egyház között, amely egyfajta diszkontinuitást érzékelt a jelen és a történeti Jézus között (89 sq.).

Nincs olyan nullapont, ami fejlődik, csak fejlődés van: folytonosság és diszkontinuitás finom egyensúlya. Seewald szerint az egyház alanyisága az, ami a folytonosságot biztosítja – és nem a tanbeli (vagy a könyv kifejezésével: hittani) folytonosság. Míg a dogmafejlődés korábbi elméletei a múlt felé fordultak, és a történeti változást magyarázták, Seewald a jövő felé tekint, és a tanítás jövőbeli változásának legitimációját keresi: „[a teológiai fejlődésméleteknek...] az a feladatuk, hogy nyitva tartsák a lehetséges terét annak két megkérdőjelezőjével, a vélelmezett lehetetlennel és az állítólag szükségszerűvel szemben” (235).

Egyes megállapításait szisztematikus szempontból sarkosnak ítéltethetjük: a modernizmus valóban csak X. Piusz pápa fejében létezett?

A KEK valóban az I. és II. Vatikáni Zsinat tanításától eltérve szélesítette volna ki a dogma fogalmát azzal, hogy definitív igazságoknak nyilvánította az ún. *facta dogmatica* mint a tévedhetetlenség másodlagos tárgyait (a kinyilatkoztatáshoz logikailag vagy történetileg kapcsolódó igazságokat)? Ezek a kérdések nyilván a szakteológusokra tartoznak.

Michael Seewald könyve egy fontos téma remek történeti tárgyalása egy kiváló fiatal teológustól, amely ugyanakkor további kérdések feltételére ösztönzi olvasóját, mint például: mit gondolunk az emberi megismerésről és annak lehetőségeiről? A hit igazságához mit ad a történelem? A kinyilatkoztatás befoglalható-e kijelentésekbe, van-e tartalma?

Köszönet illeti a kiadót és a fordítót, Török Csabát e szakteológiai mű igényes magyarázatáért.

Deák Viktória Hedvig OP

Wolfgang Huber: Dietrich Bonhoeffer – A szabadság felé vezető úton

Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest,
2024. (ford. Csizmadia Csaba)

A *Dietrich Bonhoeffer – A szabadság felé vezető úton* (Dietrich Bonhoeffer. *Auf dem Weg zur Freiheit*) című könyv Wolfgang Huber német evangélikus teológus tollából jelent meg magyar fordításban 2024-ben a Kálvin Kiadó és a Luther Kiadó közös gondozásában. A művet Csizmadia Csaba fordította magyar nyelvre. A könyv terjedelme 336 oldal, és Bonhoeffer teológiai életművét, valamint történelmi szerepét elemzi hitelesen és érthetően.

Wolfgang Huber (született 1942-ben) német evangélikus teológus, etikus és egyházi vezető, a berlini evangélikus egyház korábbi püspöke, valamint a Protestáns Egyházak Világtanácsának egykori elnöke. Tudományos

és közéleti munkáját a társadalmi igazságosság, az emberi jogok és a keresztény etika érvényesítése jellemzi. Számos könyv szerzője, amelyekben a hit és a modern világ kihívásai közötti dialógust vizsgálja. Bonhoeffer működése felé mély tisztelettel és elemző figyelemmel fordul, teológusi munkáját kortárs olvasói számára is relevánssá teszi.

A Kálvin Kiadó a Magyarországi Református Egyház hivatalos könyvkiadója, amely teológiai, egyháztörténeti és lelkigondozási művek kiadásával szolgálja az egyház és a társadalom hitbeli és szellemi fejlődését. A Luther Kiadó a Magyarországi Evangélikus Egyház könyvkiadója, amely hasonlóképp fontos szerepet tölt be a protestáns szellemiség ápolásában és népszerűsítésében. A két kiadó együttműködése ezt a Bonhoeffer-kötetet is hitelesen és szakszerűen juttatta el a magyar olvasókhoz. A könyv fordítója, Csizmadia Csaba teológus, műfordító és szerkesztő, aki számos vallásfilozófiai és teológiai művet fordított magyar nyelvre. Fordításai precízen adják vissza az eredeti szöveg gondolati és teológiai tartalmát, egyensúlyozva a szakmaiság és az olvashatóság között.

Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) a 20. század egyik legkiemelkedőbb keresztény gondolkodója, akinek élete és teológiája messze túlmutat a protestáns hagyomány határain. Katolikus olvasók számára is figyelemre méltó az az elkötelezettség, amelyet Bonhoeffer Krisztus követése, az egyházi közösség iránti hűség és az erkölcsi felelősségvállalás terén tanúsított, és ebben a hivatástudatban egy fiatalkori római zarándoklata erősítette meg, mely során nagy hatást gyakorolt rá a Szent Péter-bazilika és a katolikus liturgia szellemisége. Már fiatalon világossá vált számára, hogy a keresztény hit nem pusztán elméleti kérdés, hanem konkrét, gyakorlati életforma, amely az igazságtalanság elleni kiállásban, a másokért vállalt áldozatban és a szeretetben nyer értelmet.

Bonhoeffer tanulmányait Berlinben és New Yorkban végezte, ahol ökumenikus nyitottságra tett szert, és különösen inspirálta őt a harlemi feketék istentiszteleti gyakorlata és a társadalmi igazságosság kérdéseivel való teológiai szembenézés. Pályája során végig küzdött a náci ideológia egyházi befolyásolása ellen, ezért csatlakozott a Hitvalló Egyházhoz, és egy idő után részt vett az aktív ellenállásban is. Ez az út – amely teológiai és erkölcsi megfontolásból fakadt – végül a le tartóztatásához és kivégzéséhez vezetett.

Teológiai öröksége máig időszerű. Olyan központi fogalmakat dolgozott ki, mint az „olcsó kegyelem” kritikája, a „követés” (Nachfolge) radikalitása, az „egyházi közösség” (Gemeinschaft) értelmezése vagy a „vallástalan kereszténység” gondolata. Mindezek különösen fontos szempontok a mai katolikus teológia számára is, amely a világhoz való viszony, az ökumenikus párbeszéd és a társadalmi igazságosság kérdéseiben közös kihívásokkal néz szembe.

Bonhoeffer teológiája nem szűkíthető le egy felekezeti keretbe: a keresztény tanúságtétel egyetemességét képviseli, amely minden hívő számára irányadó lehet. Mártíriuma és börtönlevelei olyan spirituális mélységet mutatnak, amely a keresztény hit legbelső lényegére mutat rá: Krisztus követésére, minden körülmények között.

Wolfgang Huber könyve nem hagyományos életrajz, hanem Bonhoeffer teológiai és szellemi fejlődésének átfogó elemzése életének főbb állomásain keresztül. A szerző tematikus fejezetekre bontva vizsgálja Bonhoeffer gondolkodásának alakulását. A bevezető fejezet felvázolja Bonhoeffer életének főbb vonalait, hangsúlyozva a gondolkodó és a cselekvő ember egységét. Huber bemutatja Bonhoeffer korai éveit, a nemzeti szocializmus elleni fellépését, az ellenállásban való részvételét és mártírhálálát, valamint kiemeli modern és egyben liberális teológiai szemléletét.

A második fejezet Bonhoeffer intellektuális és spirituális fejlődését követi nyomon. Bemutatja a család szerepét a nevelésében, Nietzsche és más filozófusok hatását gimnáziumi éveire, valamint római tanulmányútjának és teológiai képzésének jelentőségét. Huber hangsúlyozza, hogy Bonhoeffer korán nyitott volt a nemzetközi teológiai irányzatokra és a különböző felekezetek közötti párbeszédre. Az egyház a zárójel előtti előjel című részben Huber Bonhoeffer egyházzal való gondolkodását vizsgálja. Kiemeli a közösség fontosságát az egyéni spiritualitással szemben, a hit társadalmi dimenzióját, valamint az egyház küldetését a világban. Bonhoeffer „világegyház” és „igeegyház” fogalmai kerülnek előtérbe, valamint a helyes cselekvés és az Isten idejének várása közötti feszültség. Különösen fontos az ezt követő Olcsó vagy drága kegyelem (Billige oder teure Gnade) című fejezet, mert Bonhoeffer egyik központi fogalmát, a drága kegyelem teológiáját tárgyalja. Huber Luther hatására is rámutat, majd szembeállítja az olcsó kegyelem fogalmával, amely a bűnbocsánatot a tanítványság következményei nélkül kínálja.

Dietrich Bonhoeffer „billige oder teure Gnade” (olcsó vagy drága kegyelem) kifejezése a *Nachfolge* (Követés) című művében szerepel, amelyben Bonhoeffer a keresztyén élet és hit valódi követelményeit tárgyalja. Az „olcsó kegyelem” és a „drága kegyelem” kifejezései Bonhoeffer számára a keresztyén hit gyakorlásának két ellentétes formáját jelölik. Az olcsó kegyelem azt jelenti, hogy az emberek elfogadják a kegyelmet anélkül, hogy valóban megértenék annak költségét vagy következményeit. Ez az elképzelés a hitet úgy kezeli, mint egy „könnyen elérhető” ajándékot, ami nem kíván komoly elköteleződést, áldozatot vagy önmegtagadást. Ezzel szemben a drága kegyelem azt jelenti, hogy a kegyelem nem olcsó, hanem komoly árat kíván. Bonhoeffer úgy véli, hogy a valódi kegyelem ára a keresz-

tények számára az, hogy követniük kell Jézust, és életükben áldozatot kell hozniuk. A drága kegyelem a valódi hitet, az önmegtagadást, a megtérést és a teljes elköteleződést jelenti. Az ilyen kegyelem az élet megváltoztatására és a keresztyén hivatás komolyan vételére sarkall. Bonhoeffer tehát ezzel a fogalommal arra figyelmeztet, hogy a kegyelem nem lehet üres, könnyen megszerezhető eszköz, hanem valós elkötelezettség és áldozatot kíván, hogy valóban megváltoztassa az ember életét és kapcsolatát Istennel. A „drága kegyelem” nemcsak Isten megbocsátását jelenti, hanem azt is, hogy az emberi életet és hitet teljes mértékben át kell formálni.

Visszatérve Huber monográfiájának ötödik fejezetére, ebben Bonhoeffer bibliaértelmezésének és a Szentírásnak az életében betöltött szerepének elemzése következik. A szerző bemutatja a hegyi beszéd és a Losungen (napi bibliai igék) jelentőségét Bonhoeffer számára, a Biblia jelenvalóvá tételének módjait, valamint a történelmi Jézus és a jelenvaló Krisztus közötti kapcsolatot. Ezután Bonhoeffer pacifista nézeteit és azok teológiai alapjait vizsgálja, valamint bemutatja az egyház és a világ, a béke és az ellenállás közötti feszültséget Bonhoeffer gondolkodásában. Kiemeli a parancsok mára érvényes igazságának kérdését, a nem erőszakos béke-teremtés lehetőségét, valamint a militarizmus és a dogmatikus pacifizmus közötti utat kereső Bonhoeffert. Majd Huber Bonhoeffer szerepét elemzi a nemzeti szocializmussal szembeni ellenállásban, aki hangsúlyozza a lelkiismeret magányát, az ellenállás teológiáját, valamint a bűn és az ellenállás közötti összefüggéseket. „A bűn vállalása” – ez a provokatív cím Bonhoeffer etikai gondolkodásának egy fontos aspektusát érinti. Bonhoeffer etikája nem idealizálja az embert, hanem elismeri annak bűnösségét és korlátait. A „mut zur Schuld” fogalom arra utal, hogy az embernek vállalnia kell a bűntudatot és a bűnt

még akkor is, ha ez fájdalmas és nehéz. Az etikai cselekvés nem a bűn elkerülésére vagy tagadására összpontosít, hanem arra, hogy szembenézzünk a bűnnel, és elismerjük annak jelenlétét az életünkben. A bűn vállalásához szükséges bátorság is azt jelenti, hogy az ember készen áll arra, hogy elismerje a saját hibáit és döntéseit, miközben megérti, hogy a keresztény etikában nemcsak a bűn elkerülése, hanem a bűn elismerése is fontos része a felelősségvállalásnak. Az ember nem próbálja elrejteni a bűnét, hanem képes szembenézni vele és annak következményeivel, tudva, hogy Isten kegyelme és megbocsátása átfogja ezt a folyamatot. Bonhoeffer számára az etikai kérdések nemcsak az egyéni lelkiismeret ügyei, hanem a közösség és társadalom szintjén is mérlegelendők. A „mut zur Schuld” fogalom arra is utal, hogy egy keresztény nem pusztán a személyes bűnökkel kell, hogy szembenézzon, hanem a társadalmi bűnökkel is, például a társadalmi igazságtalanságokkal, háborúval és elnyomással kapcsolatos felelősséggel. Bonhoeffer, aki maga is ellenállt a náciizmusnak, erkölcsi bátorságot követelt a társadalmi és politikai bűnök elleni küzdelemhez, és a felelősségvállalást sürgette egy olyan világban, ahol sokan elfordultak a bűnök felismerésétől.

A vég nélküli vallás című fejezet Bonhoeffer híres börtönleveleinek egyik központi témáját, a „vallástalan kereszténység” gondolatát vizsgálja. Bonhoeffer úgy látta, hogy a modern társadalom és a keresztény egyház egyre inkább elvilágiasodott, és a vallásos élet gyakorlása, a templomi szertartások és vallási szokások jelentősége túlzottan kiemelkedett. A vallás gyakran csupán külső formákban és hagyományokban nyilvánult meg, miközben a keresztények elfeledték annak alapvető célját: a hiteles életet és az isteni szeretet szolgálatát. A vallástalan kereszténység Bonhoeffer értelmezésében azt jelenti, hogy a kereszténységben a hívők egyre inkább a külső, formális

vallásosságra koncentrálnak, miközben elhanyagolják annak valódi lényegét: a Krisztus követését, az önmegtagadást és a szeretet gyakorlását. Bonhoeffer arra figyelmeztetett, hogy a keresztény hit nemcsak vallásos szokások vagy intézmények kérdése, hanem személyes és társadalmi elköteleződés is. A kereszténységnek aktívan részt kell vennie a társadalomban, és nem lehet elzárkózó vagy formális. A vallástalan kereszténység tehát a hit elvilágiasodott és passzív formáját jelenti, amely nem képes választ adni a társadalmi és erkölcsi kihívásokra.

Huber végül egy személyesebb hangvételi fejezetben Bonhoeffer börtönéveinek kulturális és spirituális világába enged bepillantást, bemutatja három írói tervét a börtönben, a zene iránti szenvedélyét (Johann Sebastian Bach, Ludwig van Beethoven, gregorián ének), valamint a zenész vagy teológus dilemmáját egy fragmentált élethelyzetben. A zárófejezet összefoglalja Bonhoeffer életművének maradandó hatását. Huber kiemeli Bonhoeffer világszerte tapasztalható befolyását, a tiltakozás és az ellenállás koronatanújának szerepét, a megújulásra való készségét, és végül idézi híres versét: Von guten Mächten (Jó hatalmak oltalma alatt). Az életrajzot számos archív kép és összefoglaló kronológia teszi követhetőbbé.

A kötet rendkívül gazdag teológiai elemzést nyújt Bonhoeffer gondolkodásáról, miközben hű marad az életrajzi valósághoz és a történeti kontextushoz. Huber mesterien ötvözi a tudományos alaposágot a spirituális érzékenységgel. A könyv képes bemutatni, hogyan válik Bonhoeffer teológiája nemcsak történelmi dokumentummá, hanem mai kérdéseinkre választ kereső, eleven gondolkodássá. A *Sapientiana* olvasóinak kifejezetten ajánlott mű Wolfgang Huber könyve, mivel a katolikus és a protestáns gondolkodás dialógusára nyitott olvasók értékes teológiai meglátásokat találhatnak benne. A könyv se-

gít a keresztény tanúságtétel radikalitásának és a mai világban is érvényes, hiteles keresztény lét mibenlétének megértésében.

András Szabolcs

Ferenc pápa: *Spes non confundit. A remény nem csal meg kezdetű bullája*

Pápai megnyilatkozások 65, Szent István Társulat, Budapest, 2025. (ford. Tözsér Endre)

„*Spes non confundit*”, „a remény nem csal meg” (Róm 5,5) – idézi Szent Pál apostolnak a római keresztény közösséghez írt leveléből Ferenc pápa a 2025-ös „A remény zárandokai” mottójú jubileumi évet meghirdető bullája első mondatában. Jelen, gondokkal teli világunkban, amelyben a reménytelenség és kilátástalanság könnyen elkeserítheti az embert, a Szentatya fontosnak tartja, hogy az elérendő örök célhoz vezető úton a Krisztus által nekünk adott reményt állítsa az élet zárandokútját járók elé, újra és újra biztatva mindannyiunkat az úton való kitartásra és a remény felélesztésére és továbbadására embertársaink felé is.

Ferenc pápa 25 cikkelyből álló bullájában 2024. május 9-ét, Urunk, Jézus Krisztus mennybemenetelének főünnepét jelöli meg keltezésül. Már ez a dátum is alátámasztja a bulla legfőbb mondanivalóját, hiszen mennybemenetele által az Úr különösen is reményt ad: ő már ahhoz a mennyei dicsőséghez tartozik, ahová a mi reményünk is szól, és ahol részesei lehetünk fiúi dicsőségének.

A 2025-ös szentév, amint ezt Ferenc pápa is kifejti levelében (5), az 1300 óta 25 évenként meghirdetett rendes jubileumi évek közé tartozik. Az első hivatalos jubileumhoz számos kegyelmi búcsú és azt megelőző zárandoklat vezetett (például 1216-ban Porciun-

kulában, 1294-ben L'Aquilában), amelyek a keresztény élet útjának erőt adó állomásai voltak. A mostani szentévnek is ilyennek kell lennie: Rómának és a zárandokhelyeknek lelki oázissá kell válniuk, lehetőséget adva mindenkinek a lelki út járása közben a remény forrásaiból való felfrissülésre és a kiengesztelődés szentségéhez való járulásra. A Szentatya a keleti egyházak tagjait is meghívja erre a zárandoklatra: ők Krisztusért és az egyházért sokat szenvedtek, reményük, hogy szereti őket az egyház, erősebbé teszi a jubileum jelét.

Visszaautalva a 2015-ös rendkívüli szentévre, melynek témája az irgalom volt, Ferenc pápa emlékeztet arra, hogy az idei szentév is fontos stáció egy közelgő nagy évfordulóhoz: az emberiség zárandoklatában küszöbön áll egy hatalmas jubileum, ugyanis 2033-ban lesz Jézus Krisztus halálának és feltámadásának, azaz a megváltásnak a 2000. évfordulója (6). A Szentatya rendelkezik az idei jubileum kapcsán annak kezdetéről és végéről, a szentkapuk kinyitásáról és bezárásáról. Eszerint a 2025-ös szentév 2024. december 24-én kezdődik a Szent Péter-bazilika szentkapuja kinyitásával (ezt követi a másik három római bazilika [Lateráni Szent János-bazilika, Santa Maria Maggiore-bazilika, a falakon kívüli Szent Pál-bazilika] szentkapuinak kinyitása), majd hivatalosan ugyanezen szentkapu bezárásával ér majd véget a szentév 2026. január 6-án (a másik három bazilika szentkapuja még idén decemberben bezárul).

A pápa felhívja a figyelmet arra, hogy a reményt nemcsak Isten kegyelméből kell meríteni, hanem az idők jeleiből is: oda kell figyelni a világban levő sok jóra, melyeket a remény jeleivé kell változtatni. Ilyen jel a béke, amelyet jelen világunkban mielőbb meg kell valósítani diplomáciai erőfeszítések által is (8). A remény jele a gyermek is, így feladat a születésszám csökkenésének megállítása és a reményt adó társadalmi szövetségek

létrehozása (9). A remény érzékelhető jelei a fogvatartottak is, a számukra adható amnesztia vagy büntetéselengedés a kegyelmet adó és felszabadító tettek jele – a Szentatya vágya, hogy az egyik börtönben ő maga nyisson meg egy szent kaput a remény és az új élet melletti új elkötelezettség jeleként (10). A reményt el kell vinni a fekvőbetegeknek (11), akiknek a szolgálatában az irgalmasság tettei jelennek meg a remény jeleként. A fiataloknak, akik noha maguk is a remény kiemelkedő jelei, szintén nagy szükségük van a reményre (12), az egyház számára így adott a tennivaló: új lendületet, célokat kell nekik adni. A remény jeleit kell megmutatni a migránsoknak is (13), akiknek a befogadás képes megadni a jobb élet reményét. Az idősök számára a remény jele a feljük irányuló türelem, életük, bölcsességük és tudásuk értékelése (14), a szegényeknek pedig a velük és helyzetükkel való őszinte törődés a remény forrása (15).

A bulla rávilágít arra, hogy a jubileum felhívás is egyben: mivel a föld javai mindenkit megilletnek, a fegyverkezésre szánt pénzből jöjjön létre egy olyan világalap, amelynek célja az éhezés végérvényes leküzdése és a legszegényebb országok fejlesztése. Ugyanilyen sürgető feladat azon országok adósságának az elengedése is, amelyek soha nem tudnák önállóan visszafizetni azt, s amelyek felé a gazdag országoknak van „ökológiai adósságuk” (16).

A Szentatya által kiemelt másik nagy esemény az első ökumenikus, Niceában tartott zsinat (Kr. u. 325) 1700. évfordulója. Ezen a zsinaton nemcsak a hitvallást fogalmazták meg, hanem a húsvét ünneplésének dátumáról is vitatkoztak a résztvevők, azonban arról nem tudtak megegyezni. 2025-ben a keleti és a nyugati kereszténység húsvéti ünnepe egy napra esik, ami Ferenc pápa szerint a Gondviselésnek köszönhetően lehetőség arra, hogy végre megtegyék a döntő lépést a húsvét közös ünneplése felé (17).

A reményt isteni erényként is bemutatja a Szentatya a bulla olvasóinak. A remény a hittel és a szeretettel együtt a keresztény élet lényegét jelenti, alapvető tájolást ad, és segítségével a keresztény hihetően és vonzóan tud tanúságot tenni a szívében hordozott hitről és szeretetről. Az örök életben való hit megvallása a remény támpontja, a keresztény remény veleje Krisztus halála, temetése, feltámadása és a tanítványainak való megjelenése. A kereszttségben kapja meg minden hívő az új élet ajándékát, amely képes a halál drámáját is átalakítani. E reményről a különféle hagyományokhoz tartozó vértanúk a legmeggyőzőbb tanúságtevők, akik a vér ökumenizmusának kifejezői. A Szentatya e tényből kiindulva különösen is óhajtja, hogy a jubileumot ökumenikus szertartással is ünnepeljék majd meg (18–20).

A bulla két fontos valóságra is ráirányítja a figyelmet a reménnyel kapcsolatban. Az emberre az örök élet, az Istennel való teljes közösség vár, ami maga a boldogság, s amelynek a valóságára Krisztus szeretete vezet el (21). Az örök élethez kapcsolódó másik valóság a remélt üdvösségre vonatkozó isteni ítélet, amelyre komolyan és tudatosan kell készülni a bűnöktől való megtisztulás által (22). A bűncsú, a büntetés elengedése Isten irgalmának jele, ezt mutatja az is, hogy az irgalmasság (*misericordia*) és a büntetéselengedés (*indulgentia*) fogalmak korábban egymással felcserélhetők voltak.

A 2015-ös rendkívüli jubileum alkalmával Ferenc pápa életre hívta az irgalmasság misszionáriusainak intézményét. Szolgáltuk a 2025-ös szentévben is a remény visszaadása és a megbocsátás gyakorlása a hozzájuk nyílt szívvel és bánkódó lélekkel forduló bűnösök számára és felé. A Szentatya arra kéri a püspököket, hogy olyan helyekre küldjék az irgalmasság misszionáriusait, „ahol a remény különösen is próbára van téve [...], ahol sárba tiporják a személyi méltóságot,

ahol a legnagyobb nélkülözésben élnek az emberek” (23).

A remény legfőbb tanúja Szűz Mária, Isten anyja, benne látjuk, „hogy a remény nem vak optimizmus, hanem kegyelmi ajándék az élet realizmusában” (24). A Szent Szűz a Tenger Csillaga, útmutató a mai hívó ember számára is, hozzá imádkozva a római Mária-kegyhelyeken a zarándokok oltalmát, segítséget és bátorítást, reményt nyerhetnek.

A zsidókhoz írt levél sorait idézve („a remény lelkünknek [...] biztos és erős horgonya [Zsid 18–20]) Ferenc pápa biztat: az Úr Jézusra bízva magunkat, a kegyelem reményébe lehorgonyozva legyőzhető a bűn, a félelem és a halál. A jubileumnak olyan szentévnek kell lennie, amelyet az Istenbe vetett remény jellemez: általa újra meg kell találni a bizalmat az egyházban, a társadalomban, az emberekben; engedni kell, hogy a remény vonzzon minden embert, és átragadjon mindenkire, aki vágyik rá (25).

A bulla függelékében az Apostoli Penitenciária négy nappal később, 2024. május 13-án keltezett rendelkezése található, amelyben az azt jegyző főpenitenciárius (Angelo De Donatis bíboros) és régens (Krzysztof Nykiel püspök) részletesen ismertetik a búcsúnyerés lehetőségeit a meghirdetett rendes szentévben. Az „Irgalmasság Bírósa” pontosan rendelkezik a jubileumi búcsú elnyeréséről, amely mellett „minden más búcsúnyerési lehetőség érvényben marad” (teljes búcsú elnyerése gyónás, szentáldozás és a pápa szándékára való imádság által).

A rendelkezés a Szentatya által engedélyezett jubileumi búcsú elnyerésénél három külön esetet szabályoz: a szent zarándoklatokon (bármely szent jubileumi helyszínen, Rómában, a Szentföldön, más egyházi körzetekben), a szent helyek jámbor felkeresésével (Rómában és a világ más helyein), valamint az irgalmasság és a vezeklés cselekedeteivel elnyerhető búcsúk feltételeit ismerteti részletesen.

Ezt követően meghatározza, hogy a gyógyás és eparchiás püspökök, valamint a velük jogilag egyenrangú személyek mely meghatározott helyen és időben adhatnak pápai áldást a hozzá kapcsolódó teljes búcsúval, valamint felhívja a figyelmet a belső fórumra korlátozott felhatalmazásoknak a székesegyházakban és a szentévre kijelölt templomokban gyóntató kanonokok és papok számára való megadására. A papokat arra inti, hogy legyenek elérhetőek a hívek számára a bűnbánat szentségében való részesedéshez, gyakran tartsanak bűnbánati liturgiákat és a fenntartott bűnök tekintetében megfelelő és gyógyító, helyreállító elégtételt szabjanak ki.

A rendelkezés végén az Apostoli Penitenciária külön felhívja a püspököknek mint a tanítói, vezetői és megszentelői hatalom birtokosainak figyelmét arra, hogy a hívek megszentelésére a Penitenciária által megfogalmazott előírásokat és célokat világosan fejtsek ki, a katekézis pedig mélyítse el a vágyat a búcsú ajándéka iránt.

A bulla számos forrásból idéz, összesen 21 lábjegyzettel látták el, a függelékben található rendelkezés elsődlegesen magára a bullára támaszkodik. Mindkettő alapvető információkat tartalmaz a meghirdetett szentévvvel kapcsolatban, az eredetileg olasz nyelven írt szövegek megértését nagyban segíti a gördülékeny fogalmazás és a magyar nyelvű fordítás. Ferenc pápának a bullában a reményről szóló gondolatai és bátorító szavai különösen aktuálisak napjainkban, képesek erőt adni a nehézségekben való kitartáshoz – minden lelkipásztornak érdemes volna tehát elolvasnia, és annak tartalmát továbbadni a hívőknek a templomokban és a katolikus médiumokon keresztül. Kiemelten fontos volna felhívni a hívek figyelmét a bűnbánattartásra, és megismertetni velük a búcsúkra vonatkozó előírásokat, hogy minél többen részesei legyenek a szentévi

zarándoklatoknak, és élhessenek a jubileum adta kegyelmi eszközökkel.

Kék Emerencia

**Alessandro M. Ravaglioli:
Pszichológia. Tudományközi
értekezés a személyiségről**

Szent István Társulat – Pázmány Péter
Katolikus Egyetem, Budapest,
2024. (ford. Karsai Nóra Mária)

Alessandro Maria Ravaglioli olasz katolikus pap és pszichológus; magyarul ez az első megjelent munkája, olaszul több könyv és publikáció szerzője. A kamarai adatlapja szerint pszichodinamikus terápiás szemléletben dolgozik, ez sok helyen megjelenik jelen kötetében is.

A könyv főcíme meglehetősen általános (ugyanaz a címe például a Richard C. Atkinson, Ernest Hilgard és munkatársaik szerkesztette átfogó pszichológiai alapműnek is). Az alcím pontosítja, hogy a személyiség kérdésköre kerül a kötet fókuszába, azonban a 'tudományközi' jelző kérdéseket vet fel, hiszen a pszichológia *egy* konkrét, partikuláris tudomány, így némi ellentmondás rajzolódik ki. A kötet elején viszont egy teológiai bevezetőt olvashatunk (19–29.). Ezen szakasz elején a szerző megfogalmazza azt az egész kötetre jellemző vezérmotívumot, hogy vajon a pszichológia segítheti-e hitéleti tevékenységet. A kötet során ez többször összekapcsolódik pedagógiai szempontokkal (explicit módon lásd pl. 51.). A szerző szándéka (*intentio auctoris*) tehát úgy rekonstruálható, hogy a keretes szerkezetet biztosító teológiai kontextusban vizsgáljuk meg a pszichológia néhány szempontját a teológiával való párbeszéd és a hitéleti implikációk kibontása érdekében. Ez legitim célkitűzés lehet, azonban nem pszichológiai, hanem interdiszciplináris / teoló-

giai természetű, és ennyiben is bírálható a kötetnek választott főcím. A kötet oly módon épül fel, hogy a Ravaglioli először általában a pszichológia tudományára fókuszál, ezt követően mutatja be a személyiséglélektan területét, majd fokozatosan elmélyíti a teológiai szempontokat.

A kötet eredeti kiadása 2006-os, tehát valójában lassan húszéves szöveggel van dolgunk. Ez azért lehet lényeges, mert a fejlődő empirikus tudományok ennyi idő alatt rengeteg új kutatási eredményt halmoznak fel, amely sok tekintetben visszahat magára a tudományág gondolkodásmódjára is (utalhatunk például a pozitív pszichológia sok hozzájárulására). A könyv szövege több helyen nehézkes, valószínűsíthető, hogy fordítási hibákat tartalmaz. (Például, 'szimpatikus illusztráció' [24.] helyett 'kedves illusztráció'; 'rideg elemzés' helyett 'szigorú elemzés' [223.]; 'hamisíthatóság' helyett 'falszifikáció' [224.] lehetne valószínűleg a megfelelő fordítás, és a sort még hosszan folytathatnánk.)

A szerző értékei közé tartozik, hogy jól választott irodalmi idézetekkel kapcsolja össze a bemutatott pszichológiai modelleket. A kötet során bevallottan Luigi M. Rulla koncepciójára támaszkodik főként, akit nagyra tart (lásd pl. „Rulla elmélete szerint, akit az előző fejezetben dicsértünk [...]” [66.]). A bemutatott modellek főleg a dinamikus iskolához kapcsolódnak (lásd pl. Sigmund Freud, Otto Friedmann Kernberg), a kitűzött cél szempontjából fontos kapcsolódásokat hordoz Erik H. Erikson és Lawrence Kohlberg koncepciója is, ismertetésük releváns. Lényegesebb szerepet kaphatott volna azonban az amerikai egzisztenciális-humanisztikus megközelítés (pl. Abraham Maslow és Carl Rogers elmélete), annál is inkább, mivel Rulla terminológiája áthallásokkal bír ezen koncepciókra. Az is egy fontos szempont lehetett volna, hogy valósuljon meg Rulla kijelentésének reflexiója, így láthatná az olvasó, milyen

iskolákhoz kapcsolódó szempontokat olvas; sokszor dinamikus és humanisztikus terminusokat találunk.

A szerző ugyan említi Viktor E. Frankl munkásságát, és bemutatja a dimenzionálontológiát és az értékelméletet is röviden, azonban kötete zárófejezetében – amikor az emberi létmód dimenzióiról beszél – nem is utal rá, noha Frankl elméleti kerete alkalmas lehetne egy integratív megközelítés kidolgozására. A spirituális tudattalan kapcsán is fontos vonatkoztatási pont lehetett volna Frankl (lásd a tudattalan Isten koncepciója), Ravaglioli csak Jacques Maritain spirituális tudatelőttés-fogalmára hivatkozik (97.).

A szöveg stílusa eklektikus, a tudományos referenciákkal alátámasztott kijelentések mellett gyakran az az érzése támadhat az olvasónak, mintha prédikációt olvasna (lásd pl. 84–85.). Az egész kötetet végigkísérik a gyermekkönyvbe illő illusztrációk, amelyek szerepe szintén nem teljesen világos. A szerző által kitűzött célokhoz a teológia mellett elengedhetetlen a pszichológia és a filozófia tudományának mély ismerete is. Sajnos mind a terminológia, mind az elméletek bemutatása kapcsán elnagyolt, helyenként pontatlan bemutatásokkal találkozunk. Néhány filozófiai példa: a szerző egybemossa a platóni indulatos és vágyakozó lélekrészt (38.), vagy súlyosan téved René Descartes hatása kapcsán, amikor azt írja, hozzá kapcsolható az a megközelítés, hogy a lelki jelenségeket mechanizmusokként gondoljuk el (39.). Descartes ugyanis nem gondolja, hogy a léleknek (*res cogitans*) mechanizmusa lennének. De nem is folytatjuk a sort, inkább egy mélyebb filozófiai problémára utalunk. Ravaglioli feltett szándéka, hogy elkerülje a szcientizmust (lásd pl. 53.), azonban nagyon röviden tér csak ki a kérdésre, majd egy félíg vicces képregényszöveggel intézi el (54.), noha óriási irodalma van a témának, és kulcskérdésről van szó. Amikor pedig a tudomá-

nyos pszichológiáról elmélkedik, éppen egy fizikai modellt citál (61.), tehát épp ő maga él egy implicit szcientista feltevessel, hogy „az a tudomány, ami olyan, mint a fizika”. A könyv zárófejezetében Rulla háromdimenziós modellje kapcsán – melyből az első pl. az erkölcsi erősségekhez és gyengeségekhez kapcsolódik – is azért tekinti azt valósnak, mivel szigorú tudományos kutatások támogatták a rullai koncepciót (244.), azonban épp ez is egy szcientista pozíció, amennyiben a dimenziók léte az adott empirikus kutatástól függ. A kérdést sokkal mélyebb metapszichológiai-tudományfilozófiai alapozással lehetne megközelíteni, ami épp az interdiszciplináris kontextust is adekvát módon teremthetné meg. Sajnos a pszichológiai szakaszokról is hasonlókat mondhatunk el, a terminológiai pontatlanságok kapcsán olykor nehéz eldönteni, hogy a fordításból vagy az eredeti szövegből fakadnak. Néhány pszichológiai elméleti és terminológiai példa: a szerző leegyszerűsítően keveri össze a freudi topografikus és strukturális modellt (47.), Hans Eysencket behavioristának mondja (51.), noha ő épp a biológiai személyiségelméletek kulcsszereplője; nem idiográfiai, hanem idiografikus módszer (56., 63.), operacionálizáció helyett operalizációt olvasunk (67.), egy helyütt Ravaglioli a karaktert a személyiséggel azonosítja egészen explicit formában (74.), ezt a sort is igen hosszan lehetne folytatni még. A felhasznált irodalmak főleg az olasz nyelvű forrásokra támaszkodnak, a nagyobb mértékű idegennyelvű szakirodalom szélesíthette volna a munka perspektíváját. A magyar kiadást lehetett volna többször gazdagítani az olasz művek magyar/angol nyelvű változatainak referenciáival.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a kötet célkitűzése nagyon fontos és ma is aktuális, azonban csak részben tud érvényes választ adni a teológia és a pszichológia viszonyának kérdésére. Ehhez ugyanis a pszichológia mély

és pontos ismeretére lenne szükség, illetve egy olyan filozófiai keretrendszerre, amelyben az eltérő episztemológiai státuszú kijelentések (mint pl. egy empirikus kutatás és egy szentírási mondat) reflektáltan helyezhetőek el. A pszichológia hitéleti relevanciájának kibontása (vagyis pasztorálpszichológiai szempontok) viszont jobban megvalósul a kötetben Rulla nyomán. A fentiek miatt azonban komoly hiányérzet maradhat az olvasóban, amikor a könyv végére ér. Bízunk benne, hogy a kötet problémafelvetését a jövőben új munkákban is láthatjuk, melyek a lehetséges irányok jobb kirajzolásában is a segítségünkre lehetnek.

Addig is, magyar nyelven a témához fontos olvasmány lehet a már említett Viktor E. Frankl: *A tudattalan Isten* (2018) című kötete, illetve utalhatunk például Urbán Szabolcs: *A vallásosság kötődésméleti megközelítése* (2021) című könyvére is, amely szintén értékes hozzájárulásokat kínál a teológia és a pszichológia viszonyának elhelyezéséhez, illetve ahhoz, hogyan vizsgálhatja a pszichológus nonredukcionista módon a vallásos jelenséget.

Endrédy Balázs

Paul Verdeyen: Saint-Thierryi (sic!) Vilmos és a szeretet. Németalföld első misztikusa

Pannonhalmi Főapátság, Bencés Kiadó, 2023. (ford. Bakos Gergely OSB)

Paul Verdeyen (1935–) flamand jezsuita, az antwerpeni egyetem nyugalmazott tanára, a középkori németalföldi misztika jeles kutatója, akinek számos kötete jelent meg e témában franciául és holland nyelven. Kutatásának középpontjában a nagy hatású németalföldi misztikus, Jan van Ruusbroec (1293–1381) munkássága áll, s e misztika előfutáraként vizsgálja a szintén németalföldi (Liège mellett

született) Saint-Thierry-i Vilmos (kb. 1075–1148) életművét, aki Clairvaux-i Szent Bernáttal együtt a középkori szeretetmisztika első nagy képviselője. Verdeyen jelen kötete eredetileg 2001-ben jelent meg hollandul (*Willem van Saint-Thierry en de liefde. Eerste mysticus van de Lage Landen*), és ezt megelőzően a szerző egy francia nyelvű monográfiában is tárgyalta Vilmos misztikáját (*La théologie mystique de Guillaume de Saint-Thierry*, 1990).

A könyv – amely Bakos Gergely OSB értő fordításában kerül a magyar olvasók kezébe, a Bencés Kiadó gondozásában és igényes kivitelben is egyben – hiánypótló mű a hazai irodalomban mind a misztika kutatása terén általában, mind pedig Saint-Thierry-i Vilmos személyét és munkásságát tekintve. Valójában a magyar olvasó jóval többet is kap az eredeti holland szövegnél, mivel a fordító gondos és alapos utánjárással számos helyen magyarázó jegyzettel látta el a szöveget, gazdag filológiai, történelmi, kulturális tudnivalókkal, amelyek segítik a középkori kontextus jobb megértését, a személyek, írásművek, helyek megismerését és Vilmos latin nyelven kifejtett gondolatainak könnyebb befogadását. Amint a kötet végén található *Fordítói megjegyzések*-ből megtudhatjuk, a fordító az eredetiben helyenként hiányos biblikus és regulai utalásokat is kiegészítette, ráadásul nemcsak a lábjegyzetekben tüntette fel a hivatkozott művek magyar fordítását is (amennyiben azok rendelkezésre állnak), hanem egy rövid összefoglalást is készített Vilmos szövegeinek magyar megjelenéseiről (181.).

Mit tartalmaz tehát e kis kötet? A címmel ellentétben nem találhatjuk meg benne Saint-Thierry-i Vilmos szeretetkoncepciójának rendszeres kifejtését, mélyebb elemzését, ráadásul a szeretetmisztika témája is csak a könyv vége felé, annak utolsó nagy egységében kerül a vizsgálódás fókuszpontjába. Az előszót követő első nagy egység (tizenhárom rövid részben) Saint-Thierry-i Vilmos életét

tárgyalja, ahogyan az rekonstruálható a források alapján. Kibontakozik előttünk a kalandos életút, a valószínűleg Liège-ben folytatott ifjúkori tanulmányok, a Reimshez közeli Szent Nikáziusz bencés apátságban eltöltött húsz „rejtett” év, a Saint-Thierryben a bencés monostori közösség apátjaként szolgálattal töltött mintegy tizennégy esztendő (1121–1135), mindeközben a nála tizenöt évvel fiatalabb ciszterci szerzetessel, Clairvaux-i Szent Bernáttal kötött életre szóló mély barátsága, hatvanéves korában a nagy váltás: a Signy-ben újonnan alapított ciszterci monostorban töltött emberpróbáló novíciusi évek és a haláláig tartó ciszterci szerzetesség, Szent Bernáttal karöltve kemény összetűzése Pierre Abélard-ral, és végül a karthauziakkal élete végén ápolt jó kapcsolatai. Olvasva mindezt meglevenedik előttünk a 12. század virágzó szerzetességének nagysága és alapvető problémái. A szerző nem csupán az eseményeket tárja elénk, hanem reflektál azok lehetséges okaira is, igyekszik feltárni például az Abélard-ral folytatott vita szemléletbeli indítékait vagy Vilmos ciszterci rendbe való belépésének mozgatórugóit.

A könyv második fő része Vilmos műveit veszi sorra tizenkét rövid alegységen keresztül. Vannak olyan művek, amelyeknek csak röviden említi a tárgyát, keletkezése körülményeit, és utána hosszabb idézetet közöl belőlük, amely illusztrálja központi üzenetüket. Ezek az idézetek is nagyon értékes részei a könyvnek. Vannak olyan művek, amelyeknek tartalmát a szerző röviden elemzi is (ezekben az esetekben az olvasó sajnálja, hogy nem kap még részletesebb magyarázatot). Összességében a könyv ezen része értékes adalékokkal szolgál a művek megírásának részleteiről, szellemtörténeti kérdésekről, a középkori szeretetmisztika ókori gyökereiről, a művek áthagyományozódásának bonyodalmairól. Mindez azonban korántsem kimerítő részletességgel, inkább csak a kérdéskörbe való első bevezetesként tárul az olvasó elé.

Végül elérkezünk a könyv harmadik nagy egységéhez, a németalföldi szeretetmisztika eredetének kérdéséhez, amelyet Verdeyen kilenc kisebb alrészben tárgyal. A kifejtés itt szisztematikusabb formát ölt, habár továbbra is megmarad a szaggatottság érzése, amennyiben inkább összecsengő témák, motívumok villannak fel, és nem annyira egy téma következetes felfejtését kapjuk. Ebben a részben is nagy szerepet játszanak a hosszú idézetek Vilmos műveiből, és nem csupán Vilmoséiból, mivel a szerző gyakran összeveti a Signy-i szerzetes gondolatait más németalföldi misztikusokéival, leggyakrabban Jan van Ruusbroec későbbi gondolataival, elénk tárva ily módon a fejlődés ívét.

Egyes gondolatok, meglátások többszöri ismétlődése a könyvben arra enged következtetni, hogy a szerző külön megírt tanulmányokat szerkesztett egybe, alakított köteté. Mindazonáltal minden töredezettség ellenére is jól kirajzolódnak Vilmos szeretetmisztikájának lényegi vonásai, alapvető sajátosságai, utóélete és ókori gyökerei, további elmélyülésre és kutatásra hívogatta az olvasót. Megragadhatjuk egyben a nyugati keresztény misztika keletkezésének aranyfonalát, amely egészen Órigenész művéig, az *Énekek énekéhez* írt kommentárjaig nyúlik vissza, és amelyet a két jóbarát, Szent Bernát és Vilmos elevenít fel és alakít tovább megragadó erővel a 12. századi monasztikus teológiában. Ebben a gondolkodásmódban a lelkeségi és az elméleti dimenzió még szerves egységet alkotnak, s ily módon az Istennel való találkozás belsőleg átélt szeretettapasztalatának egészen eredeti leírásai születnek meg.

A zárzó után a könyv közli még Saint-Thierry-i Vilmos legrégebbi életrajzát is (*Vita antiqua*), e fontos forrást, amelynek latin szövege azonban a magyar kiadásban (az eredeti holland kiadástól eltérően) nem szerepel. A kötetet irodalomjegyzék zárja, amely tartalmazza Vilmos műveinek kiadásait és a

róla szóló másodlagos irodalmat (2001-ig, a könyv megjelenésével bezárólag).

Verdeyen könyve könnyen befogadható, élvezetes stílusban íródott, azonban helyenként mintha túlzóan leegyszerűsítene egyes összetett kérdéseket, leginkább azokon a területeken, amelyeken kevésbé otthonos (például amikor Szent Ágostonnal kapcsolatban a predestináció kérdését említi, azt sugallva, hogy e fogalom rosszindulatú Istent feltételez, 84.). Egy másik helyen szintén Szent Ágoston gondolatára utal forrásmegjelölés nélkül (137.).

A gondosan és filológiai pontossággal megalkotott magyar szöveghez csak egy-két egészen apró megjegyzést lehetne fűzni. A 36. oldalon lévő hosszú idézet szövegében a „test körületekintését” szókapcsolat nehezen értelmezhető („Manapság az Egyház tanítóinál a test körületekintését, világias lelkületet [...] keresnek”). Az 51. oldalon a „szabad ember” kifejezés félreérthető a latin *otiosus* fordításaként (jobb volna talán „ráérő/dologtalan embernek” fordítani e magyarul nehezen visszaadható kifejezést). A 171. oldal 21. jegyzetében elírás csúszott a görög kifejezésbe (*gnóthi szeauton*, helyesen: *gnóthi szeauton*).

E gazdag kis kötet, amely ízelítőt ad a 12. század nyugati misztika inspiráló irodalmából, bizonyára sokakban felkelti majd az érdeklődést e korszak szellemi kincsei iránt.

Tóth Beáta

Ferenc pápa: *Dilexit Nos*. Szeretett bennünket kezdetű enciklikája Jézus Krisztus szívének emberi és isteni szeretetéről

Pápai Megnyilatkozások 67,
Szent István Társulat, Budapest, 2025.
(ford. Tözsér Endre)

Ferenc pápa közelmúltbeli halála különös jelentőséget ad utolsó, a sorban negyedik en-

ciklikájának (*Lumen Fidei*, 2013, *Laudato Si'*, 2015, *Fratelli Tutti*, 2020) amelyet immár pápasága lelki-szellemi végrendeleteként is értelmezhetünk. Megírásának közvetlen indítéka az Alacoque Szent Margit-Máriának történt jelenések háromszázötvenedik évfordulójáról való megemlékezés és ünnepségsorozat, amely 2023. december 27. és 2025. június 27. között zajlik. Az eredeti spanyol szöveg keltezése 2024. október 24., a magyar szöveget Tözsér Endre SP értő fordításában olvashatjuk.

Az enciklika kezdő szavai – „szeretett bennünket” – Pál apostol rómaiainak írt leveléből vett idézet (Róm 8,37), amely arra a megelőző és feltétlen szeretetre utal, mellyel Krisztus szerette tanítványait, és amelyet válogatás nélkül felkínál minden kor emberére számára. Amint alcíme is utal rá, Jézus Krisztus emberi és isteni szeretettől áthatott szívének misztériumát kívánja a középpontba állítani, célja, hogy felelevenítse a Jézus Szíve-tisztelet forrásait és fejlődése fontos állomásait, és hogy a mai keresztények számára megmutassa a szerető szívnek, mint az emberi létezés identitást adó középpontjának alapvető jelentőségét, a szív alakításának és fogékonnyá tételének elengedhetetlen szükségességét a hiteles keresztény életben.

Elsősorban tehát nem elméleti reflexióval kíván szolgálni, sokkal inkább személyes hangvétellű buzdításként, lelkigyakorlatos reflexióként hat, amelynek célja, hogy a hallott-olvasott igazságok életre váltására inspiráljon, cselekvésre ösztönözzön. Stílusa ennek megfelelően személyes; Ferenc pápa helyenként közvetlen őszinteséggel szólal meg saját lelki tapasztalatáról, az enciklika végén pedig több alkalommal is közvetlenül szólítja meg az olvasót: „Krisztus azt kéri tőled, hogy [...] ne szégyelld elismerni a veled való barátságodat. Arra kér, hogy merd elmondani másoknak, milyen jó, hogy találkoztál vele” (211.); „Ő küld téged, hogy tedd és áraszd a jót. Belülről indít.” (215.).

Az enciklika célja tehát nem csupán a Jézus Szíve-tisztelet újraértelmezése, újra vonzóná tétele, hanem ez által és ezen túl a szív fontosságának hangsúlyozása, jelentőségének megvilágítása. De mi is a szív valójában, miért létfontosságú a (keresztény) ember számára?

Ferenc pápa körlevele öt fejezetben keresi a választ a fenti kérdésre. Az első fejezet (A szív fontossága) az ókori görög kultúrában, a Szentírásban, az irodalomban, filozófiában, a teológiai hagyományban és az általános emberi tapasztalatban állítja elénk a szív egy-egy dimenzióját, szimbólumának kulcsfontosságú jelentését. Amint az első lábjegyzetből megtudhatjuk, ez a fejezet jelentős ihletet merít Diego Fares kiadatlan írásából. Az argentin jezsuita Fares atya (1955–2022), aki filozófiai doktori disszertációját Hans Urs von Balthasar fenomenológiai igazság fogalmáról írta, és később a *La Civiltà Cattolica* újságírójaként tevékenykedett, Ferenc pápa közeli barátja volt, és gondolkodásában sokszor hangsúlyozta a szív központi szerepét. Kettejük szellemi párbeszédének gyümölcsei az itt kibontakozó gondolatok.

Az első, általános áttekintést nyújtó fejezet után a második, egészen rövid fejezet (A szeretet gesztusai és szavai) Krisztus szeretetére irányítja a figyelmünket, ahogyan az az evangéliumok lapjain kibontakozik előttünk. Milyen is Krisztus szíve és a belőle forrászó szeretet? Ez a rész rövidegsége ellenére is képes friss szemmel láttatni e sokat tárgyalt témát, Krisztus felénk forduló szeretetének mélységét. Kiemeli az Úr értünk való életét, önküresítését, közelségét, együttérzését, gyengédségét, amely bizalmat ébreszt bennünk, és amely minden egyes embert értékesnek és szeretetreméltónak tart. Szívét tükröző gesztusain, tekintetén és szavain keresztül érzékelhetjük szeretete isteni mélységeit.

A harmadik fejezet (Ez az a szív, amely annyira szeretett) a Jézus Szíve-tisztelet alkotóelemeit veszi szemügyre. Szól az imádás teoló-

giai alapelvéről, a Jézus szívét ábrázoló képek helyes tiszteletéről, a szív és a szeretet összefonódásáról és alapvető különbségéről, Krisztus emberi érzelmeinek kérdéséről a teológiai hagyományban, az Úr szeretetének hármass megkülönböztetéséről (isteni, szellemi-lelki, érzékelhető szeretet). Fontos mozzanat, hogy a témát a krisztológián túl szentháromságos perspektívába is állítja, és végül bemutatja a Jézus Szíve-értelmezés mélyebb kifejtésének időszerűségét. Ez a mélyebb reflexió segíthet a „test nélküli spiritualitás”, a személytelen istenkép, a janzenista dualizmus mai formáinak (gyengédség és öröm nélküli, rideg kereszténység) elkerülésében. Ferenc pápa hangsúlyozza: „Krisztus szívét szemlélve vissza tudunk térni az evangélium testbe foglalt szintéziséhez” (90).

A negyedik fejezet (Inni adó szeretet) a Jézus Szíve-tisztelet történetét tekinti át annak szentírási alapjaitól egészen a 20–21. századi páraelődök tanításáig. Az ószövetségi életet adó, megtisztító víz gondolata eredeti módon kapcsolódik össze Krisztus kereszten átszűrt szívének képével; ez az oldalán megnyitott seb enged betekintést szeretete mélységébe, és ez nyitja meg számunkra a kegyelem életet adó forrását. Az egyházatyák tovább értelmezik a szentírási képeket, Krisztus sebzett oldalát az ő szíveként értve, és a középkorban kibontakozik az ezen alapuló szeretetmisztika (Szent Bernát, Szent Bonaventura). A fejezet részletesen ismerteti a Jézus Szíve-tisztelet elterjedését, a női misztikusok (mint például Tongerni Szent Luitgard, Hackeborni Szent Mechtild, Helftai Szent Gertrúd), a karthauzi szerzetesek szerepét mindebben. Majd szól Szalézi Szent Ferenc lelkiségéről, amely előkészítette az utat Alacoque Szent Margit-Mária Jézus Szíve-misztikája számára. Szent Margit után tárgyalja még lelkivezetőjének, La Colombière Kolosnak látásmódját, Szent Charles de Foucauld és a Gyermek Jézusról nevezett Szent Teréz lelkiségét, majd

pedig a Jézus Szíve-tisztelet jezsuita vonatkozásait. Végül kitér az engesztelés kérdésére és annak helyes értelmezésére. Hogyan érthetjük helyesen azt a XI. Pius pápa által is megfogalmazott gondolatot, amely szerint „az Úr Jézus szentséges szívét, amelyet a hálátlan emberek bűnei szünet nélkül bántanak, most is megvigasztalhatjuk titokzatos módon ugyan, de valósággal” (XI. Pius: *Miserentissimus Redemptor*, 10, idézi *Dilexit Nos*, 153)? A Krisztus kínszenvedésének időbeli voltára vonatkozó teológiai kérdéseken túl Ferenc pápa hangsúlyozza, hogy az engesztelésnek mindig szeretetből kell fakadnia, és a többi ember felé megnyílnia.

Az utolsó, ötödik fejezet (Szeretetért szeretetet) a Jézus Szíve-tisztelet közösségi, társadalmi és missziós vonatkozásait állítja előtérbe, kapcsolva e gondolatoktól a két korábbi enciklika (*Laudato Si'*, *Fratelli Tutti*) látásmódjához. Az engesztelés kérdését is részletesen újra tárgyalja, immár a közösségi dimenzióba helyezve azt. Irgalom és igazságosság viszonyáról is szól, és hangsúlyozza ezek szoros

összetartozását. A fejezet vége és a befejezés szavai szeretetteljes buzdítás a valódi missziós lelkültre, Krisztus megismert szeretetének és igazságának továbbadására. A szerelem tapasztalatához hasonlítja a misszionárius (azaz minden keresztény) helyzetét: „Ebben a szerelmi dinamikában nincs térítés, ezek a szerelmesek szavai, melyek nem zaklatnak, nem erőltetnek, nem kényszerítenek, hanem csak arra készítetnek másokat, hogy feltegyék magukban a kérdést, miként lehetséges ilyen szerelem” (210.).

Ferenc pápa utolsó enciklikája – a korábbiakhoz hasonlóan – nem az enciklikák hagyományos stílusát követi. Olvasásakor meg kell szoknunk az inkább asszociatív, mintsem diszkurzív érvelésmódot, a hirtelen váltásokat és a többször felbukkanó, ismétlődő témák körköröségét. Ha azonban hagyjuk, hogy magával ragadjon minket mindez, haszon cselekedeteinkre és keresztény életünkre, akkor megtapasztalhatjuk azt a valóságot, amelyre el szeretne vezetni bennünket.

Tóth Beáta

A RECENZIÓK SZERZŐI

DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG OP domonkos nővér, teológus, történész, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszékének egyetemi tanára; deak.hedvig@sapientia.hu

ANDRÁS SZABOLCS teológus, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karának dékánhelyettese, a Didaktikai Teológia Intézet dogmatika tanára; andras.szabolcs@ubbcluj.ro

KÉK EMERENCIA teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Morálteológia Tanszékének docense; kek.emerencia@sapientia.hu

ENDRÉDY BALÁZS pszichológus, újlatin nyelvek és kultúrák, olasz alapszakos bölcész, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Társadalomtudományi Intézetének munkatársa; endredy.balazs@uni-eszterhazy.hu

TÓTH BEÁTA teológus, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszékének vezetője, a *Sapientiana* főszerkesztője; toth.beata@sapientia.hu